

Új úton a felsőfokú szakképzés

Maksay Klára*

Abstract This paper examines the structural development of higher education in Hungary over the period of 1994 to 2013 along some dimensions: 1. The upward shift in demand for educated labour has resulted in the rapid increase of the return to education. There was an expansion in higher education. The structural development of higher education was strongly determined by an educational participation 2. One of the most important development of the last decade was the huge increase in participation in higher education and the new patterns and training levels, competency based education. 3. Analysing some important problems: the effect of the transformation of the higher vocational training system.

Keywords: higher education expansion • labour market • competency based education

1. A felsőoktatás strukturális és a munkaerő-piac változásai

A felsőfokú szakképzés, ma már felsőoktatási szakképzés viszonylag új formája a középfokú képzésnek, de elsősorban a felsőoktatásnak. Bevezetését indokolta többek között a 90-es évek munkaerő-piaci helyzete valamint a szakképzés és a felsőoktatás modell váltása.

Az évtized elejére jellemzőbb volt az a transzformációs sokk, mely növekvő munkanélküliséget, alacsony foglalkoztatottságot és az oktatási rendszer tétovaságát eredményezte, majd a GDP lassú növekedése mellett a munkaerőpiac egyes mutatói is javulást jeleztek, azaz csökkent a munkanélküliség és nőtt a foglalkoztatottság (1999-ig 3,1%-al). Sajnos a következő években ez az ütem már nem tudott stabilizálódni. A gazdaságban zajló szerkezeti átalakulások gyakran követhetetlenül alakították a foglalkoztatottak végzettség és ágazati besorolás szerinti összetételét is. Ugyanakkor elmondható, hogy megnőtt a fiatal, új-típusú tudás-javakkal rendelkező munkavállaló iránti igény és nem volt perdöntő a munkatapasztalat hiánya sem. Akár a multinacionális vállalatok, akár az újonnan megjelenő kvv-k esetében is nyomon követhető volt a felsőfokú végzettség iránti kereslet, akár nagyobb bérhozamok mellett is. A munkaerő-piac így jelentős nyomást tudott gyakorolni a felsőoktatásra, mely nem a képzési szerkezetének rugalmasságával, hanem a képzettek expanziójával válaszolt. A felső-

* Kaposvári Egyetem Pedagógiai Kar
E-mail: maksay.klara@ke.hu

oktatás nappali tagozatos hallgatóinak létszáma 1994 és 2002 között másfélszeresére nőtt, így a foglalkoztatottak között tovább emelkedett a magasabb végzettségűek aránya (Galasi–Varga, 2005).

A gazdaság, a munkahelyek várakozásai a korabeli oktatás politikát arra sarkalta, hogy a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően rövid ciklusú képzések fele nyisson úgy, hogy a gazdasággal együttműködve piacképes szakképesítés valósuljon meg, de a szakmai mobilitás is nyitott legyen a felsőoktatásba való bekapcsolódás lehetőségével. Ezen várakozások mellett indult el a posztszekunder képzés (első szakaszban akkreditált iskolarendszerű szakképzés, AIFSZ).

Milyen felsőoktatási szerkezet fogadta be a korai AIFSZ-t, milyen nemzetközi tapasztalatok alapján és milyen volt e képzések hazai státusza?

2. Nemzetközi tapasztalatok a felsőoktatás struktúra váltásában

A 90-es években megerősödő felsőoktatási kutatások, reformok, melyek egy modern struktúra kialakítását célozták számos európai országban olyan intézményi mintákban gondolkodtak, melyek lehetővé tették az oktatási célok teljesítését folyamatosan növekvő hallgatói létszámok esetében, figyelembe véve azokat a körülményeket, hogy a hallgatók eltérő szociális háttérrel rendelkeznek, előzetes oktatási tapasztalatokkal, motivációkkal, orientációkkal.

Úgy tűnt, hogy nem reális elvárás, sem az állami, sem a személyes oktatási költségek növekedését hozzáilleszteni a növekvő beiskolázottak számához, valamint a globalizálódó gazdaságok munkaerő igénye sem illeszkedett a tradicionális végzettséghez. Ez elindította az új-típusú kvalifikációk, így a rövid ciklusú képzések megjelenését nemcsak Európában, de az USA-ban és Japánban is.

E korszakban a felsőoktatás-politika legfontosabb területe a hallgatói létszám-emelés volt. Az expanzió kiemelkedő jelentőséggel bírt és mindegy volt, hogy a politika reagál e a strukturális fejlesztésekre, szervezeti átalakításokra, curriculum-fejlesztésekre, vagy a felsőoktatás és a munkaerő-piac kapcsolatára. Csak az expanzió állt a középpontban, mivel az intézmények belső viszonyai és magának a felsőoktatásnak a társadalmi funkciói az expanzió folyamatában megváltoztak. A tömeges felsőoktatás olyan oktatási szolgáltatások megjelenését is előmozdította, mely a piaci változásokra gyorsabban képesek reagálni (Clark, 1997).

A felsőoktatás strukturális fejlődésére többfajta koncepció született. Voltak olyan nézetek, melyek azt a trendet hangsúlyozták, hogy az oktatási szerkezetet erősen befolyásolják a foglalkoztatási, szakmaszerkezeti és társadalmi mozgások, turbulens környezeti változások, demográfiai trendek, a regionalitás szerepének hangsúlyozódása. Amikor bővülésre mutatkozik igény az egalitáriánus értékek és a társadalmi struktúra nyitottsága kerül előtérbe, ha azonban túltermelés mutatkozik a végzősökből a felsőoktatási struktúra zártabbá válik, mintegy lezárja a felfele mobilitás útjait (Ladányi, 1996). Egy másik megközelítésben a hierarchia-diverzitás a strukturális fejlődés irányítója. E szerint a felsőoktatási rendszer a kívülről jövő igényekre szisztematikusan torzított módon válaszol (a torzítottság negatív értelemben működési hibaként, pozitív értelemben a kompetenciák újrendezését jelenti).

A felsőfokú szakmai képzést például folyamatosan aláaknázzhatják olyan intézményi erőfeszítések, melyek tekintélyes egyetemeket imitálnak, vagy presztízszükben szerényebb intézményi ágazatok folytonos identitás zavarral, instabilitással küszködnek, melyek a specifikus célokat és programokat ellehetetlenítik oly módon, hogy

eleve alacsony rangúnak jelölik meg a presztízs hierarchiában (Setényi, 1993). E képzés- típusok beágyazottsága számos szerkezeti, finanszírozási problémára utal Európa számos felsőoktatási modelljében, de a döntések bizonyos területeken egy irányba mutattak, nevezetesen, hogy a szervezetek relevanciája attól függ, hogy a globalizálódó versenyhelyzetben mennyire képesek külső erőforrásokat megszerezni, státuszukat megerősíteni, újfajta munkakészségek iránti igényekhez igazítani képzési kínálatukat.

3. Vertikális képzési struktúrafejlesztés a magyar gyakorlatban

Az 1993. évi felsőoktatási törvény módosítása a fejlesztéseket a következő célokkal definiálta:

- hallgatói létszámnövelés
- flexibilis rendszer megteremtése (átjárhatóság az egyes szintek között)
- a kreditrendszer bevezetése
- a tudásalapú piaci versenyhelyzet ösztönzése
- hatékonyság, a felsőoktatási intézmények gazdálkodási alpnövelése, a nem állami források mobilizálása
- a felsőoktatási intézményrendszer professzionális vezetésének megteremtése
- elősegítése a felsőoktatási intézményrendszer és más kutatóintézetek kooperációjának
- hallgatói önállóság a felsőoktatási tanulmányok alatt
- minőségbiztosítási rendszer, minőség standardok és feltételrendszerének kialakítása

A törvényi módosítás a vertikális képzési struktúra fejlesztésével kívánta az átjárhatóságot biztosítani a különböző szintek között.

Lényeges elemként integrálta az akkreditált iskolarendszerű felsőfokú szakképzést a felsőoktatási szerkezetbe, szabályozva az átjárhatóságot a képzési szintek között (akkreditált felsőfokú szakképzés, főiskolai képzés – graduális, posztgraduális programok, egyetemi képzés – posztgraduális oktatás, tudományos képzés- PhD).

A magyar felsőoktatás vertikális szerkezete sok azonosságot mutatott a főként duális rendszert képviselő európai intézmények nagy többségével. A strukturális örökség és az előző fejlesztési stratégiáknak az a célja, hogy rövid terminusú felsőfokú oktatással erősítse a főiskolák szerepét az 1997/98-as tanévben hatásában már mérhető. A főiskolai képzések aránya fokozatosan növekedni kezdett, ezt erősítette a rövid ciklusú képzések elterjedése is, de az egységes kreditrendszer hiánya miatt a képzési szintek közötti átjárási lehetőségek rendkívül korlátozottak voltak, a rendszerek párhuzamosan működtek egymás mellett.

Nemzetközi összehasonlításban a post-secondary képzések csak Belgiumban és Hollandiában mutattak nagyobb hallgatói létszámot, de a magyar gyakorlatban ez a képzéstípus nagy tartalommal rendelkezett a felsőoktatás lefele illetve a középfokú oktatás felfele nyitásától adódóan. A képzésekhez fűződő elvárásokban megfogalmazódott, hogy a kompetenciaelvű, azonnal hasznosítható készségekre koncentrálnak a kurzusok fele s ennek megfelelően a curriculum-fejlesztésben is innovációk mutatkoztak (modularitás jellemezte tanegységeit, és kredityűjtő átváltó módszereket alkalmazott). A foglalkoztatási hajlandóságot erősíthette a felsőoktatás presztízse is, valamint a végzetek erőteljesebben gyakorlatorientált szakmai tudása.

Az akkreditált felsőfokú szakképzés egy újabb expanziós formaként jelentkezett az integrálódó főiskolai és egyetemi képzések számára, melyben együtt értelmezhető

a gyorsan változó társadalmi, gazdasági környezet, a munkaerő-piac mozgásai valamint az egyén személyes motivációi, a piacképes szaktudás és készségek, tervezhető karrier, profilváltás. Egyes kutatók, mint Polónyi István a magyar felsőoktatás vertikális struktúrájának jellegzetes problémájaként fogalmazta meg, hogy a rövid idejű posztszekunder képzésben a résztvevők száma aránytalanul kisebb hányadot mutat (2%) a hosszú képzési idejű programok hallgatóihoz képest. (Polónyi, 2001) Ez a tény magyarázható azzal is, hogy ez a képzéstípus abban az időintervallumban sem a potenciális hallgatók, sem a leendő munkáltatók esetében sem tudta áttörni az ismeretlenség falát és még nem alakult ki munkaerő-piaci relevanciája. Ugyanakkor a jelentkező hallgatók alapvető motivációja egyértelműen a továbbtanulás volt, vagy a képzéstípusban való parkolás, ami a folyamatosan magas ifjúsági munkanélküliségi ráták esetén egyfajta „túlélési” válasz.

4. Munkaerő-piaci hatások a felsőfokú szakképzésre a 2000-es évek második felében

A 90-es években jelentkező oktatási kedv, mely azt eredményezte, hogy a fiatalokból populációból egyre többen és egyre hosszabb ideig tanulnak, átmenetileg csökkentette a munkanélküliséget. Változatlanul hektikus maradt ágazati és területi vonatkozásban a munkaerő-piac, munkaerő többletet és hiányt produkálva. A foglalkoztatási szerkezetet a későbbiekben már nemcsak a kvalifikáció döntötte el, hanem a tudástraszfer megvalósulása, a felsőoktatás és a munkaerő-piac illeszkedése akár szakmasztruktúrák és kompetenciák alapján.

A foglalkoztatottság növekedésének megoszlása az egyes munkaerő-csoportok között korántsem volt egyenletes és döntően a magasabb kvalifikációjú munkaerő iránti kereslet határozta meg. Figyelemreméltó továbbá, hogy a növekedés jelentős mértékben a fejlett, technika-igényes ágazatokban ment végbe.

A foglalkoztatási szerkezet változása több tényező függvényében vizsgálható. Elemezhető a gazdaság komparatív előnyeinek, piacok, vállalatok szerkezetének, valamint a kulturális tradíciók kontextusában. A 2000-es években meghatározó definícióvá vált a tudásalapú társadalom és gazdaság előretörése, melyben megváltoznak a termelési folyamatok és ebben a szerkezeti átalakulásban a munkamegosztás új típusú rendje alakult ki, ami kikényszerítette a foglalkoztatási struktúra átalakulását. A munkaerővel szemben másfajta követelmény alakult ki a globalizálódó piacokon akár térszerkezeti aspektusból, akár a szakismeretekben bekövetkezett változásokat figyelembe véve. Új fogalomként jelent meg a foglalkoztathatóság, ami a munkavállalótól megkövetelte a folyamatosan fejlesztett adaptív képességeket és a munkavállaláshoz szükséges rugalmasságot, mobilitást.

A tudásgazdaságban a termelési inputokban megnőtt a bevitt információ mennyisége és analitikájának értéke s ennek nyomán az új szolgáltatást nyújtó vállalatok jelentek meg egészen új iparágakban. Ez a folyamat tovább bővítette a terciér szektort és csökkentette az ipari tevékenységek méretét. Természetesen ez nem akadályozta meg a szolgáltató szektor általános előretörését, benne a nagy munkaintenzitással bíró szolgáltatások és a tudásipar exportját.. (Szanyi,2006)

Európában és Magyarországon is a kis és közepes vállalkozások, valamint a mikro és az újonnan beinduló vállalkozások járultak leginkább hozzá a munkahelyteremtéshez. Speciális munkaerő igényeikről nem készültek távlatos prognózisok és a felsőoktatással meglévő kapcsolatrendszerük sem mérhető jelentős kutatási eredményekkel, adatok inkább a nagyvállalatok, multinacionális cégekkel történő kooperáci-

ókról állnak rendelkezésre Ugyanakkor a felsőoktatás képzési kínálata sem igazodott ezekhez a foglalkoztatókhöz.

A kompetencia alapú felsőfokú szakképzés fejlesztés fő célkitűzéseiben erre a területre kívánt koncentrálni, mikor a gyakorlati képzés bázisát jelentő kkv-k számára képesség és jártasság kompetenciákat is felkínált a szaktudáson kívül, amit értékként fejleszteni is kívánt, így a precíz munkavégzést, munkabírást, technikai jártasságot, elemző, rendszerező képességet, szóbeli, írásbeli kifejezőképességet, a tanulásra, alkalmazkodásra való képességet. A felsőoktatási minőségbiztosítási rendszeren keresztül pedig a munkáltató véleményét, a hallgatóval szembeni elégedettségét is fel kívánta térképezni.

A felsőoktatás expanziója lecsendesedett, a 2000-es évek közepéig meglévő boom véget ért és a képzési szerkezetüket a bolognai követelményekhez igazítani kívánó intézményeknek már hallgatói létszámproblémákkal is meg kell küzdeniük. Ez a tény felértékelte az intézmények számára a felsőfokú szakképzést is, mivel részint védőbástyanak bizonyult azzal a váddal szemben, hogy az oktatás rugalmatlan a piac gyors változásaival szemben. A rövid ciklus okán azt sem lehetett elmondani, hogy a felsőoktatásból kilépő hallgatók egy múltbeli piaci igényekhez érkeztek meg, melynek időhorizontja akár 4-5 év is lehetett. Az is tény ugyanakkor, hogy a felsőfokú szakképzés létszáma jelentősen ebben az időszakban sem növekedett és a végzetek elhelyezkedési esélyét csökkentette, hogy a diplomával rendelkezők kiszorító hatása állandósult, de még a középfokú szakképzésből érkezettek is nagyobb előnyt élveztek, főleg ipari ágazatokban. A be nem váltott remények újabb szerkezeti módosítást eredményeztek.

Új úton jár 2013-tól az immár felsőoktatási szakképzés, jövőjét azonban változatlanul a hallgatói kereslet és a piaci fogadtatás dönti el.

Felhasznált irodalom

- Galasi, Péter – Varga, Júlia 2005. Munkaerő-piac és oktatás, Budapest. MTA Közgazdaságtudományi Intézet
- Clark, BR 1997. The problem of complexity of modern system of higher education, RD London
- Ladányi, Andor 1996. Felsőoktatási intézményrendszerek, *Educatio OK* 1996/4, 575-584p.
- Setényi, János 1993. A felsőoktatási szektor modernizálása, *Educatio OI* 1993/3, 463-474p.
- Polónyi, István 2001. Egy most záruló AIFSZ kutatás néhány megállapítása in Görgényi Ágnes (szerk.) II. Országos AIKSZ Konferencia , Új, gyakorlatorientált felsőfokú szakképzés= esély az oktatás és a gazdaság további kapcsolatának erősítésére, Budapest, SZÁMALK OKK, 34-39p.
- Szanyi, Miklós 2006. Információtechnológia és foglalkoztatási innovációk, Budapest , MTA Világgazdasági Kutatóintézet